

Kalkınmacı Devlet ve Sanayileşmeden, Neoliberal Erken Sanayisizleşmeye

B. Ali EŞİYOK¹

From Developmental and Industrialization to Neoliberal Premature Deindustrialization

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted: 03.01.2018

Date Accepted: 15.01.2018

JEL Classification:

O25,

O38,

O39.

Keywords:

Developmental State,

Industrialization,

İmport Substitution,

Neoliberal Reconstruction,

Premature

Deindustrialization.

ABSTRACT

History of capitalism is the history of crises and reconstruction. After the second sharing, this period that will continue till the middle of 1970's and be qualified as the golden age of capitalism is the most social period also as the result of the expansionary welfare State applications of capitalism. In the golden age of capitalism, as the result of import substitution industrialization strategy applied in the environmental countries, important structural transformations occurred in the production structure of many countries also including Turkey, and the share of industry increased significantly. The main actor was the state in the import substitution industrialization strategy applied in the environmental countries. Developmental state, using resource allocation for the productive sectors (primarily the production industry), important transformations were obtained in industry. By means of the selective industrial politics applied by the developmental state, many nearby countries the export structure of which depends on the agricultural products due to the production went up to the statute of industrial exporting country. As the result of the erosion observed in the productivity growth in the developer countries and stagflation escalated, the golden age of capitalism ended in the middle of the 1970's. The neoliberal reconstruction policies depending on the financial collection were carried into effect instead of it. In this period, in which developmental state and its tools were rectified and the financial crises increased day by day, Turkey came face to face with deindustrialization fact like the Latin America countries, and its industrializations were obstructed in an early stage. In the conditions of the 21st Century, when the socio-economic problems of the nearby countries increasing day by day were considered (except China and South Korea), the developmental state and the policies it will apply are evaluated as the basic solution.

¹ Uzman İktisatçı, bayramali.esiyok@kalkinma.com.tr

ÖZET

Kapitalizmin tarihi krizler ve yeniden yapılanmanın tarihidir. İkinci paylaşım sonrasında 1970’li yılların ortasına kadar sürecek olan ve kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilecek olan bu dönem aynı zamanda kapitalizmin genişlemeci refah devleti uygulamaları sonucunda en sosyal olduğu dönemdir. Kapitalizmin altın çağında, çevre ülkelerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi sonucunda, Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu birçok ülkenin üretim yapısında önemli yapısal dönüşümler gerçekleşti ve sanayinin payı önemli ölçüde arttı. Çevre ülkelerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinde ana aktör kalkınmacı devletti. Kalkınmacı devlet kaynak tahsisini üretken sektörlerin (başta imalat sanayi olmak üzere) lehine kullanarak, sanayide önemli dönüşümler sağladı. Kalkınmacı devletin uyguladığı seçici sanayi politikaları sayesinde üretim dolayısıyla ihracat yapısı tarımsal ürünlere dayalı birçok çevre ülkesi sanayi ihracatçısı ülke statüsüne yükseldi. Gelişmiş ülkelerde verimlilik artışlarında gözlenen aşınma ve şiddetlenen stagflasyon sonucunda 1970’li yılların ortalarında kapitalizmin altın çağı sona erdi, bunun yerine finansal birikime dayalı neoliberal yeniden yapılanma politikaları uygulamaya kondu. Kalkınmacı devlet ve araçlarının tasfiye edildiği, finansal krizlerin giderek arttığı bu dönemde L. Amerika ülkeleri başta olmak üzere, Türkiye erken sanayisizleşme olgusu ile karşı karşıya kaldı, sanayileşmeleri erken bir aşamada tıkanı. 21. Yüzyıl koşullarında, çevre ülkelerin yaşamakta olduğu ve giderek şiddetlenen sosyo-ekonomik sorunları göz önüne alındığında (Çin ve Güney Kore istisna oluşturmaktadır), kalkınmacı devlet ve uygulayacağı politikalar temel çözüm yolu olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınmacı Devlet, Sanayileşme, İthal İkameci Sanayileşme, Neoliberal Yeniden Yapılanma, Erken Sanayisizleşme.

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların ortalarına kadar sürecek olan dönem kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Fordist birikim rejimine ve Keynesyen efektif talep yönelimli politikalara dayalı bu dönemde işgücü verimliliği ve reel ücretler hızla artmış ve bölüşüm ilişkileri çalışan sınıf ve katmanların lehine önemli ölçüde düzelmiştir.

Refah devletinin genişlemeci politikalarında; artan işgücü verimliliği yanında, reel sosyalizmin alternatif olarak ortaya çıkması, yükselen sınıf mücadelesi gibi bir dizi gelişme etkili olmuş ve kapitalizm tarihin hiçbir kesitinde görülmeyecek kadar sosyalize olmuştur.

Çevre ekonomilerde ise uluslararası Keynesciliğin bir yansıması olarak ve üretken sermayenin uluslararasılaşması sonucunda, ithal ikameci politikalar gündeme gelmiş ve bu yıllar ulusal kalkınmacılık olarak kavramsallaştırılmıştır. Önceki yıllarda ithal ettikleri ürünleri iç pazara satan ticaret sermayesi, ithal ikameci model ile birlikte yabancı ortaklar ile bu ürünlerin iç piyasada üretmesine yönelmiş ve korunmuş piyasada yüksek karlar ile çalışmaya başlamıştır. İthal ikameci politikaların merkezinde yer alan kalkınmacı devlet, kaynak tahsisini sanayinin öncelikleri doğrultusunda kullanırken buna uygun düzenlemelere gitmiştir. Kalkınmacı devletin uyguladığı İthal ikameci sanayileşme stratejisi sonucunda L. Amerika, Doğu Asya ve Türkiye'nin üretim yapılarında önemli dönüşümler sağlanmış, sanayinin ulusal katma değer payı artmıştır.

Ancak ithal ikameci sanayileşme stratejisi, zamanlaması farklı olmakla birlikte, L. Amerika ülkelerinde ve Türkiye'de krize girmiş ve bunun sonucunda neoliberal yeniden yapılanma politikaları uygulanmaya konmuştur. Türkiye'de ithal ikameci kalkınma stratejisinin krize girmesi ile birlikte, kalkınmacı devletin son meydan okuyuşu olarak da görülebilecek Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı tasfiye edilerek, 24 Ocak Kararları uygulanmaya konmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları'nın en temel öncelliğini iç talebin kısılarak, Türkiye'nin mevcut faktör donanımı çerçevesinde (emek ve kaynak yoğun sektörlere dayalı olarak) dışa açılması oluşturmuştur. İthal ikameci dönemin aksine, kamu üretici bir aktör olarak iktisadi faaliyetlerden çekilirken, dış ticaretin liberalleştirilmesi, ücretlerin bastırılması ve sanayi üretiminin çeşitli özendirici tedbirlerle ihracata yönlendirilmesi 1980 dönüşümünün temel öncelikleri arasında yer almıştır. 24 Ocak Kararları ile yurt içi mal piyasaları dünya piyasalarına eklemlenirken, 1989 yılında gündeme gelen 32 Sayılı Karar ile birlikte her türlü sermaye hareketlerinin liberalizasyonu sağlanarak, "serbestleşme" sürecinde ikinci ve nihai aşamaya geçilmiştir.

Türkiye 1980 dönüşümü ile birlikte dünya ekonomisine herhangi bir hazırlık aşamasından geçmeden eklemlenmiş, bunun sonucunda ihracatın ve üretimin yurt içi katma

değer payları önemli ölçüde aşınmış, sanayinin ithalata bağımlılığı yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye sanayi henüz olgunlaşmadan küresel katma değer zincirine düşük teknoloji yoğunluklu sektörler temelinde eklenmiş, sonraki yıllarda uygulanan politikalar bu yapının kalıcılaşmasına ve Türkiye'nin erken sanayisizleşmesine neden olmuştur.

Neoliberal yeniden yapılanma politikaları ile birlikte kalkınmanın ölçeği de değişmiş, ithal ikameci dönemdeki “ulusal ölçekte kalkınma”nın yerini, neoliberal küreselleşme ile birlikte “ulus-altı ölçekte kalkınma” almıştır. Neoliberal küreselleşme ulus devleti ölümünü ilan ederken, yerelin/bölgenin önemi yeniden keşfedilmiş, yerel birimler küresel ağlar üzerinde gerçekleşen üretimden pay alabilmek için birbirleri ile yarışa zorlanmıştır. Firmalar meta zincirinde yer almak için birbirleri ile yarışa zorlanırken, bu yarış ücretler üzerinde baskı oluşturmuştur. Çok Uluslu Şirketler'den sipariş kapma yarışı aynı zamanda taşeronlaştırmayı ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesini gündeme getirmiştir. Başka bir ifadeyle, meta zincirine katılma yarışı çevre ekonomilerde yüksek teknolojilerin öncelediği verimlilik artışları sonucunda değil, geniş emek rezervlerinin neden olduğu düşük ücretler ve fason üretim kanalıyla gerçekleşmiştir. Bu dinamik teknolojik gelişmeyi özendirmemiş, Türkiye imalat sanayi düşük ve orta teknoloji yoğunluklu sektörlerle kitlenmiştir.

Bölüşüm ilişkileri 24 Ocak Kararları ile birlikte tarımın ve ücretlilerin aleyhine önemli ölçüde bozulmasına karşın, imalat gibi üretken sektörlerde ekonominin orta ve uzun dönemde üretim kapasitesini artıracak yapısal dönüşümler sağlanamamıştır. Başka bir ifadeyle, bu dönemde uygulanan istikrar ve yapısal uyum programları yarattığı gelir ve kaynak dağılımı ile üretken sermaye birikimini ve teknolojik gelişmeyi son derece olumsuz etkilemiştir. Kalkınmacı devletin tasfiyesi ve Statik Mukayeseli Üstünlüklere dayalı bir uzmanlaşma sonucunda Türkiye erken sanayisizleşme olgusu ile karşı karşıya kalmıştır.

Kalkınmacı devlet ve sanayileşme politikaları ile neoliberal yeniden yapılanma politikalarının sanayi ve teknoloji üzerinde yarattığı etkileri çözümlenmeyi hedefleyen bu makale giriş bölümü ile birlikte 6 bölüm üzerine inşa edilmiştir. Girişi izleyen ikinci bölümde bu çalışmanın ana temalarından birini oluşturan kalkınmacı devlet yaklaşımı panoramik olarak çözümlenirken, üçüncü bölümün konusunu Türkiye'de kalkınmacı devlet dönemlerinin çözümlenmesi oluşturmaktadır. Dördüncü bölümde neoliberal yeniden yapılanma politikaları

ve bu politikaların sonuçları ele alınırken, beşinci bölümde sanayi için bir bilanço çıkarılmıştır. Altıncı ve son bölümde ise çalışmanın bulgularından hareketle çözüm önerisi üzerinde durulmuştur.

2. Kalkınmacı Devlet: Bir Ufuk Turu²

Japonya ve Güney Kore başta olmak üzere, kalkınmada önemli başarılar yakalayan ülkelerin gelişmesini açıklamaya yönelik yaklaşımların başında kalkınmacı devlet (developmental state) yaklaşımı gelmektedir. Tarihsel olarak, kalkınmacı devlet yaklaşımının ilk örneklerini List'in (1956) ve Gerschenkron'un (1962) çalışmalarında bulmak mümkündür. List ve Gerschenkron, sanayileşmede geç kalmış ülkelerin hızla sanayileşebilmeleri (üretim yapılarında yapısal dönüşümler gerçekleştirilebilmeleri) için devletin ve kurumların rolünü vurgu yapmış, devlete merkezi bir rol yüklemiştir.

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında sadece Doğu Asya da yer alan birkaç ülkenin (Japonya, Kore ve Tayvan) dünya sistemi içerisindeki yerlerinde anlamlı değişiklikler gerçekleşmiştir. Doğu Asya ülkeleri kalkınmacı devletin en temel aracı olan sanayi politikaları sayesinde üretim yapılarında önemli yapısal dönüşümler sağlamıştır. Öyle ki, bugün bir dünya gücü olan Japonya'nın 1950'li yıllardaki kişi başına geliri bugün gelişmekte olan büyük ekonomiler kategorisinde değerlendirilen Güney Afrika'dan daha düşüktü. Bu ülkelerin 1960'li yıllardaki tarıma dayalı üretim yapıları 1990'li yıllara gelindiğinde yüksek teknolojilere dayalı bir üretim yapısına evrilmişti (Verana, 2007:534). Japonya ve diğer ülkeler bu başarıyı Batı'nın önerdiği statik karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uzmanlaşma sonucunda değil, kalkınmacı devletin uyguladığı seçici sanayi politikalar sayesinde gerçekleştirmişti.

Şüphesiz kalkınmacı devlet üzerine en fazla çalışma yapan araştırmacıların başında Chalmers Johnson (1982;1987;1995;1999) gelmektedir. MITI'nin Japon ekonomisine ilişkin çalışmalarında ve Doğu Asya ülkelerinin ekonomik kalkınma analizlerinde kalkınmacı devlet yaklaşımını kullanan Johnson'a (1982:10) göre kalkınmacı devlet, önceden belirlenen kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için, kamu ve özel kesiminin işbirliğine dayalı devlet-

² Bu bölümün yazımında Eşiyok'tan (2010) yararlanılmıştır.

odaklı sanayi politikaları sayesinde başarılı olmuştur. Fritz ve Monocal (2007:533), belli bir vizyona sahip, toplumu pozitif yönde dönüştürme kapasitesine ve liderliğine sahip devleti kalkınmacı devlet olarak tanımlarken, Baghci (2000:398), kalkınmacı devletin ekonomik kalkınma hedeflerini öncelikle ele alacağını, kalkınma hedefini etkin araçlarla destekleyeceğini vurgulamaktadır. Cardoso ve Falleton (1979), Doğu Asya ülkeleri dışında, 1940'lı ve 1950'li yıllardaki L. Amerika ülkelerini de kalkınmacı devlet kavramı çerçevesinde çözümlerken, Vartiainen (1999), Avusturya ve Finlandiya gibi Avrupa'nın geç sanayileşen ülkelerini de kalkınmacı devlet kapsamında ele almış, bu ülkelerin sanayileşmelerinde kalkınmacı devletin önemine işaret etmiştir. Chang (1999) ise kalkınmacı devletin uzun dönemde hedefinin büyüme ve yapısal değişim olduğunu belirterek, kalkınmacı devletin yaratıcı ve düzenleyici işlevine vurgu yapmıştır. Kalkınmacı devletin temel amacının piyasa mekanizmasını ortadan kaldırmak olmadığını belirten Weiss ve Hobson (1999:176) ise kalkınmacı devletin temel işlevini, özel yatırımları koordine etmek ve piyasaya müdahalelerle onu desteklemek olduğunu belirtmektedir. Castells (2005:249-250), bir devletin, "kalkınmayı desteklemeyi ve teşvik etmeyi meşruiyet ilkesi olarak yerleştirdiğinde" kalkınmacı devlet olarak tanımlanacağını belirterek, kalkınmayı, ekonominin ülke içinde ve uluslararası ekonomiyle ilişkili olarak yapısal değişim geçirmesi, hızlı ve tempolu büyümenin bir bileşeni olarak ele almaktadır. Chang ve Evans (2009:634), ise özel girişimciliğe ve piyasa sinyallerine dayalı geleneksel büyüme modelinin Doğu Asya'daki gelişmeyi açıklayamadığını, bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecinde devletin etkin bir rol oynadığını, bu nedenle söz konusu devletlerin kalkınmacı devletler olarak nitelendirildiklerini belirtmektedir. Yeldan (2002:25), kalkınmacı devletin "1950'yi izleyen çeyrek asır boyunca hem üretici, hem yatırımcı, hem de düzenleyici" işlevler gördüğünü, ancak neoliberal küreselleşme dalgası ile birlikte devletin üretici niteliğinin tasfiye edildiğini belirtmektedir. Adda'ya (2002:146-147) göre ise kalkınmacı devlet, yol gösterici bir planlama çerçevesinde, seçici bir sanayi politikası uygulayarak, büyüme için gerekli fiziksel ve toplumsal altyapıyı kurarak, Ar-Ge faaliyetlerini teşvik ederek ve çoğu kez özel sektörle sıkı bir işbirliği yaparak kalkınma sürecini yönlendirmiştir.

Diğer taraftan Evans (1989:561-587), homojen bir devlet olmayacağından hareketle, üç çeşit devlet tipi tanımlamaktadır. Bunlar; Yağmacı (Predatory), Vasat (Intermediate) ve

Kalkınmacı (Developmental) devlettir. Evans, kalkınmacı devlet için Kore'nin iyi bir örnek oluşturduğunu belirterek, kalkınmacı devletin Kore ve diğer Doğu Asya ülkelerinde ekonomik kalkınmanın düzenleyici ve öncü rolüne işaret etmektedir.

Burada *kalkınmacı devlet* ile *düzenleyici devlet* arasındaki farklılığa da kısaca değinmek gerekir. Düzenleyici devlet (regulatory state) kalkınmacı devletin karşıtı olup, düzenleyici devlete örnek olarak ABD gösterilmektedir. Kalkınmacı devlette kalkınmanın esas aktörü devlet iken, düzenleyici devlette özel kesimdir. Düzenleyici devletin esas işlevi önceden belirlenmiş kurallara uymayan şirketleri denetlemek ve *piyasa başarısızlıkları* (market failures-aksak piyasalar; dışsallıklar, asimetrik bilgi vs.) durumunda müdahale etmek olarak ortaya konulurken, müdahaleci devletin işlevi ise ekonomide *dinamik etkinliği* (yapısal değişme, sanayileşme, teknolojik gelişme vs.) sağlamak için piyasaya müdahale olarak ortaya konmaktadır.

3. Türkiye’de Kalkınmacı Devlet ve Beş Yıllık Sanayi Planları

1923–1929 döneminde liberal iktisat politikaları altında uygulanan sanayileşme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, 1929 krizinden çıkmak için gelişmiş ülkelerin uyguladıkları müdahaleci politikalar, 1929 büyük ekonomik bunalımının yarattığı olumsuz koşullar, Sovyetler Birliği’nde planlı sanayileşme sayesinde gerçekleşen yüksek kalkınma hızları, sermaye birikiminin zayıf olması ve henüz milli bir burjuvazinin yaratılmaması gibi bir dizi öge Türkiye’nin 1930-1939 döneminde uygulayacağı devletçi, korumacı sanayileşme modeline geçişi önceleyen belli başlı gelişmeler olmuştur.

Henüz kalkınma iktisadının ve kalkınmacı devlet kavramının gündemde olmadığı 1930’lu yıllar gibi erken bir zamanda, pratik ihtiyaçların zorlaması ve uluslararası gelişmelerin etkisiyle yeni kurulan Cumhuriyet, kalkınmacı devlet pratiğini hayata geçiren ilk ülkelerden biri olacaktır. Cumhuriyet’in kurucu aktörlerinden Başvekil İsmet sanayinin devletin müdahalesi olmadan kurulabileceğini sananları “safdil” olarak nitelendirirken kalkınmacı devletin tanımını yapmaktadır: “*Geri ve eksik vasait içinde bırakılmış olan kahraman ve büyük bir milletin sanayini ve iktisadi düzenlerini, devletin bütün vasıtaları ve imkânları ile bir an evel vücuda getirmek, taşıdığımız vazifelerin en ağırı ve en mühimidir.*

Bütün memleketin menfaatine tedbir alırken bazen yaktığı kömürün bedelini veya inhisarın varidatını düşünmemek vaziyetinde kalan Devlet, elbette serbest bir bezirgân gibi, birçok ahvalde kâr etmeyecektir. Bundan daha tabii ne vardır?(İnönü, 1933:4-6)."

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın sanayileşme stratejisi ithal malların ikamesine dayanmaktadır. Bu nedenle öncelikle yatırım mallarının üretimi değil, temel tüketim (özellikle üç beyaz; un, şeker ve tuz) mallarının üretimi hedeflenir. Plan'da öngörülen projeler maliyetlerin çok üzerinde gerçekleşmiş olmasına karşın, öngörülen zamanın oldukça altında bir sürede bitirilir (Ölçen, 1982:145).

1936 yılında yayınlanan ve 1938–1943 dönemini kapsayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, birincisinden daha kapsamlı ve daha ayrıntılı proje demetinden oluşmaktadır. Birinci Plan'da 20 tesisin kurulması öngörülürken, İkinci Plan'da 100'ün üzerinde tesisin kurulması öngörülür. İkinci Plan'da imalât sanayine ilişkin yatırımlar göz önüne alındığında, dönemin koşullarına göre ileri sayılabilecek bir sanayileşmenin hedeflendiğini söylemek mümkündür. Buna göre Plan; madencilik, kömür, elektrik, deniz nakliyat gibi sektörler yanında, imalât sanayine ilişkin makine sanayi, metal işleme sanayi, gemi yapımı sanayi, ana kimya ve alt sanayiler, çimento sanayi, gıda sanayi ve ölçü ve aletleri sanayi (İnan, 1973:5) gibi dönemin en temel sanayilerine yönelik yatırımlar öngörülmektedir. O dönemin metropol ülkelerindeki sanayi yapısı göz önüne alındığında, Cumhuriyetin kurucu aktörlerinin kalkınmacı devletin uygulayacağı sanayi politikaları ile gelişmiş ülkeleri yakalama planlarının oldukça güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İkinci Plan uygulanamayacak, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı yerine, Kadrocular tarafından 1946 İvedili Sanayi Planı hazırlanacaktır. Değişen ulusal ve uluslararası konjonktür nedeniyle bu Plan'da hayata geçirilemeyecek, bunun yerine 1947 İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) hazırlanacaktır. 1947 Planı uygulanmamasına karşın 1946 sonrası yeni uluslararası işbölümü ile uyumlu bir dönemi göstermesi açısından önemli bir belge hüviyeti taşıyacaktır.

Gerek Birinci ve gerekse de İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları'nın sektörel öncelikleri ve sanayileşme stratejileri göz önüne alındığında, her iki Planın da uluslararası iş bölümünün öngördüğü bir sanayileşmeyi/uzmanlaşmayı hedeflemedikleri, bağımsız bir sanayileşmeyi

planladıkları anlaşılmaktadır. Bağımsız sanayileşme Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nda şu şekilde ifade edilmektedir:

“...Büyük Sanayici memleketler... Ziraatçı memleketleri her zaman için hammadde müstahsili mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hakim olmak davasında müttefiklerdir. Bu itibarla, ziraatçı memleketlerin bu silkinme hareketlerine, er geç, set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta da birleşeceklerdir. Bazı zirai memleketler de ufak bir taviz mukabilinde bunu kabulden imtina etmeyeceklerdir (İnan, 1972:10)”.

Kısaca;“...Kemalist rejim altındaki derlenme/toparlanmanın 1930’lu yılları, kutsal kitaplarda sözü geçen ‘ilk günah’ gibidir: Sanayileşmenin ve çağdaşlaşmanın Türkiye ekonomisi için vazgeçilmezliğini ortaya koyan bir ‘ilk günah’(Türel, 2007: 95)”.

3.1. Kalkınmacı Devlet ve İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

1950’li yıllarda uygulanan plansız, programsız politikaların krizle sonuçlanması³ ve savaş sonrasında üretken sermayenin uluslararasılaşma süreci Türkiye’nin 1960’lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme stratejisine geçişini önceleyen temel gelişmeler olmuştur. Kapitalizmin savaş sonrası genişleme evresinde, kapitalizmin üst yapı kurumlarının telkinlerinin de, Türkiye’nin ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine geçişinde etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye’nin 1950’li yılların sonlarında yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle, IMF ve Dünya Bankası gibi kapitalizmin üst yapı kurumları Türkiye’ye baskılarını artırmaya başlamış, bunun sonucunda 1958 tarihli İstikrar Programı hazırlanıp uygulanmaya konmuştur. Demokrat Parti, 420 milyon dolar borcun ertelenmesi ve 359 milyon dolar dış borç karşılığında, 1958 yılının Ağustos ayında istikrar programını kabul etmiştir. İstikrar programı ile yurt içinde üretilen malların ithalatına kota getirilirken, yeni bir ithalat rejiminin

³ Türkiye ekonomisinde 1954-1958 döneminde yaşanan bunalım ve ödemeler dengesi krizinin, ithal ikameci birikim modeline geçiş sürecini büyük ölçüde hızlandırdığını söylemek mümkün. Krize karşı uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları 1960’lı yılların başında son bulmuş, ekonomi yeni bir büyüme sürecine hazır konuma gelmiştir.

oluşturulmasına gidilmiştir. İstikrar Program’ı ile gündeme gelen araçlar ithal ikamesine geçişe hazırlık niteliğindedir.

1960’lı yıllarda Türkiye’nin uygulamaya geçtiği planlı kalkınma anlayışı ile uluslararası Keynesçilik arasında önemli paralellikler gözlenmiş³, uluslararası Keynesçilik, doğumundan yaklaşık 15 yıl sonra Türkiye’de yerel şartların etkisiyle değişime uğrayarak gelişmiştir. İlk olarak o günkü ismiyle OEEC (OECD) ve IMF’nin telkinleri doğrultusunda Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kuruluşunu Başbakanlığa bağlı İktisadi Müşavirlik Kurulu’nun ihdas edilmesi izlemiştir. Kalkınma Planı’nın hazırlanması için Jan Tinbergen Türkiye’ye davet edilmiş, Tinbergen’nin müşavirliğinde DPT’nin kuruluşu gerçekleşmiştir. DPT, sonraki yıllarda kalkınmacı devletin en temel kurumlarından biri olarak önemli işlevler yüklenmiştir. Böylelikle, kalkınmacı devlet öncülüğünde “ulusal kalkınmacılık” dönemi başlatılmıştır.⁴

Kısaca, 1960’lı ve 70’li yıllara damgasını vuracak olan ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi 1930’lardaki gibi **uluslararası iş bölümüne** rağmen değil, uluslararası iş bölümünün bir uzantısı olarak, üretken sermayenin uluslararasılaşması sonucunda gerçekleşmiştir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulanmasından önce, birincil malların üretiminde uzmanlaşan çevre ülkeler, ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile birlikte tüketim mallarının ve yer yer ara mallarının üretiminde belli bir yetkinliğe ulaşmıştır. Ancak model sanayileşmede derinleşme sağlanamadan krize girmiş, krizle birlikte finansal birikime dayalı neoliberal yeniden yapılanma politikaları uygulanmaya konmuştur.

İthal ikameci dönemi kalkınmacı devlet çerçevesinde el almamızın nedeni, kamunun imalat gibi üretken sektörlerin önceliklerini gözetmesi/teşvik etmesi yanında, kendisinin de

³ Türel (2007:90-91) Keynesçiliği Türkiye’ye taşıyan üç kanaldan söz etmektedir: Bunlar; “salt Keynesçilik”, “Neoklasik Sentez” ve “Walrasgiller” kanallarıdır. Bu kanallardan “salt Keynesçilik” in Türkiye’ye yansması bu okula bağlı iktisatçıların geliştirdiği büyüme modelleri ve talep idaresine ilişkin eğilimlerden gözlenmektedir. İkinci kanal olan Neoklasik Sentez’in yansması ise Abramowitz’in ve Solow’un analizi ile teknolojik gelişmenin iktisadi büyüme üzerindeki katkısı ve bunun Türkiye’ye yansması TÜBİTAK’ın kuruluşunda izlenmektedir. Üçüncü kanal olan “Walrasgil”ler kanalının yansması ise çok sektörlü endüstriler-arası iktisadin Türkiye’ye taşınması ile gerçekleşmiştir.

⁴ 27 Mayıs’ta iktidara gelen Milli Birlik Hükümeti, DPT’nin kuruluşuna büyük önem verir. Anayasa’dan önce, DPT’nin kuruluş kanunu çıkarılır. DPT’nin kuruluş ve izleyen yıllardaki dönüşümüne ilişkin ayrıntılı olarak bkz. Türkcan (2010).

fiilen üretici bir aktör olarak iktisadi hayatta yer alması ile yakından ilgilidir. Kalkınmacı devlet kaynak tahsisini ekonomide yapısal değişmeyi sağlayacak üretken sermayenin önceliklerine göre yönlendirmiştir. Bu dönemde kalkınmacı devlet, yer yer piyasa ekonomisine müdahale ederek, kaynak tahsisini üretken sektörler lehine düzenlemiş, bunun sonucunda Türkiye ve L. Amerika ülkeleri başta olmak üzere, birçok çevre ekonominin üretim yapısında önemli dönüşümler gerçekleşmiştir.

Gelişmiş ülkelerde, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, sanayi sektöründe sağlanan gelişmeler sonucunda artan üretim her ne kadar talep eksenli Keynesyen politikalarla emilmiş olsa da, yoğun birikim nedeniyle sermayenin değersizleşmesi gündeme gelmiş, bunun sonucunda sermaye yeni pazar arayışlarına yönelmiştir. Bu bağlamda Çok Uluslu Şirketler, ithal ikameci kalkınma stratejisi uygulayan ülkelerde, yüksek gümrük duvarları altında, yüksek kârlarla çalışan imalat sanayiine yönelik yatırımlara girişmiştir. Böylelikle hem sermayenin değersizleşme sorunu aşılmaya çalışılmış, hem de artık hızlı verimlilik artışları önünde giderek engel olmaya başlayan düşük ve orta teknoloji yoğunluklu bazı sektörler ithal ikamesi uygulayan çevre ülkelere aktarılmıştır.

Türkiye sanayinin 1950-1960 döneminde, temel tüketim mallarının yerli üretiminde iç talebi karşılayacak kapasiteye ulaşması nedeniyle, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesi hedeflenmiştir. Başlangıçta dayanıklı tüketim mallarının büyük bir bölümü ithal edilip montajı gerçekleştirilirken, ara mallarının üretiminde sağlanan gelişme sonucunda montaj aşaması geride kalmış, birim üretim başına yerli üretim katkısı giderek yükselmiştir. Dayanıklı tüketim malları üretiminde önemli bir gelişme gösteren özel kesim, ithal ikamesinin ilerleyen aşamalarında (dayanıklı tüketim malları üretiminin daha kârlı ve risksiz olması ve piyasanın henüz doymaması gibi nedenlerle), ara ve yatırım malları üreten sektörler yöneltmede isteksiz davranacaktır. Bu sektörlerdeki yatırımlar tıpkı 1930’lu yıllarda olduğu gibi, yine kamu tarafından üstlenilecek, ara ve yatırım mallarında kamunun öncülüğünde demir-çelik, petro-kimya, bakır, kimya, alüminyum gibi sektörlerde önemli yatırımlar gerçekleştirilecektir.

Öncelikle iç pazarı hedefleyen ithal ikameci sanayileşme stratejisinde, yatırım malları sektöründe sağlanan gelişmenin ara malları üreten sektörlerin gerisinde kalması sonucunda

sanayinin ithalata bağımlılığı daha da artmış, sanayileşmede derinleşme sağlanamadan, strateji yatırım malları aşamasında tıkanmıştır. Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisinin krize girmesinde ayrıca şu ögeler etkili olmuştur: İç pazarın sınırlarına ulaşması (doyması). Verimlilik artışlarının yetersiz kalması ve dış şokların neden olduğu maliyet artışlarına rağmen (işçi sınıfının örgütlülüğü sayesinde) bölüşüm ilişkisinin emeğin lehine gelişmesini sürdürmesi. Başka bir ifadeyle, iç pazarı hedefleyen, üretim ile toplam talep arasındaki uyumu sağlayan görece yüksek ücretler, 1970’li yılların sonlarında ekonomide yaşanan krizler sonucunda (verimlilik artışlarının ve karların düşmesi sonucunda) sermaye birikiminin önünde tehdit olmaya başlamıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin krize girmesi ile birlikte 1980 neoliberal yeniden yapılanma politikaları gündeme gelecektir. 1980 dönüşümü ile birlikte ücretlerin maliyeti etkisi öne çıkarılacak, reel ücretler idari kararlarla 1980-1988 yılları arasında önemli ölçüde düşürülecektir.

3.2. Türkiye’de Kalkınmacı Devletin Son Meydan Okuyuşu: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin 1970’li yılların sonlarında krize girmesi ve ithalat kapasitesinin önemli ölçüde düşmesi sonucunda, kalkınmacı devletin son temsilcileri, sanayileşmede derinleşmeyi öngören Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı hazırlamaktadır. Ancak, 1945’den başlayan ve 1970’li yılların ortasına kadar sürecek olan kapitalizmin “Altın Çağ”ı, 1970’li yılların ortalarından itibaren derin bir krizle karşı karşıya kalmış, bunun sonucunda Batı’da “Arz Yönlü”, “Monetarist” iktisat politikaları uygulamaya konmuştur. Başka bir anlatımla, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, çevre ülkelerde sermaye birikim rejiminin değişmeye başladığı bir konjonktürde hazırlanmaya başlanmıştır. Uluslararası çerçevede meydana gelen bu değişime rağmen, Dördüncü Plan’ı hazırlayan kadrolar, Plan’ın sanayileşme hedefini; “... *Sanayiye giderek kendi teknolojisini üreten ve dış pazarlarda rekabet edebilen bir kimlik kazandırma çabalarını başlatacak, bu nedenle imalât sanayinde üretim yanında, kalite ve teknolojinin iyileştirilmesi ve üretilmesine yönelik, sanayi ile organik bir ilişki içinde ve üretime dönük bir biçimde teknolojik araştırma ve geliştirme birimlerinin geliştirilmesi*” olarak ortaya koymuştur. Başka bir anlatımla, Dördüncü Plan’da tıpkı 1930’lu yıllarda hazırlanan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları’nda ve 1946

İvedili Sanayi Planı’nda olduğu gibi uluslararası uzmanlaşmanın dışında görülebilecek bağımsız sanayileşme çizgisini benimseyerek, kendi teknolojisini üretebilen bir sanayi ve bunun sonucunda ithalata bağımlılığı büyük ölçüde azalmış ve kaynak sorununu çözmüş bir ekonomiyi hedeflemektedir (Eşiyok, 2008a).

Kapitalizmin üst yapı kurumları, 1970’li yılların sonundan itibaren dış şoklara karşı “tepkide uyum” koşulunu öne çıkarmaya başlamış, iktisat politikalarında köklü değişiklikleri dış finansman sağlamak için ön şart olarak gündeme getirmiştir. İktisat politikalarının 1945 sonrası dönemde temel hedefi olan ithal ikameci, kimi örneklerde planlamaya dayanan ulusal kalkınma dönemi, 1970’li yılların sonunda iktisat politikalarının hedefi olmaktan çıkmış, **piyasaya uyum** geliştirmekte olan ekonomiler için tek amaç olarak ortaya konmuştur. Türkiye’de 1978 yılında başlayan Dördüncü Plan dönemi ile uluslararası ödemeler sistemindeki dönüşüm sürecinin başlangıcı benzer şekilde aynı tarihlere denk düşmektedir. Sanayileşmede derinleşmeyi hedefleyen Dördüncü Plan’a karşılık, IMF ve Dünya Bankası’nın Uyum Programı, Dördüncü Plan’ın öngördüğü sanayileşme hedeflerinden vazgeçilerek “piyasa uyumunu” sağlayacak politikaların benimsenmesini Türkiye’ye telkin ve yer yer de dayatmaya başlamıştır. Türkiye, 1978 yaz ortasından 1979 sonbaharına kadar geçen sürede IMF ile iki ayrı Stand-by üzerinde anlaşmaya varmış, ancak bu iki Stand-by da yürütülemeyerek Ağustos ayında IMF ile Türkiye arasındaki ipler tümüyle kopmuştur. Bunun sonucunda dış dengenin finansmanında Türkiye uluslararası arenadan tümüyle tecrit edilmiştir. Türkiye, borçlarını yeni bir takvime bağlayarak erteleyebilmesi ve yeniden dış finansman kullanabilmesi için kendisine dayatılan “uyum programını”, 1980 yılının Ocak ayında 24 Ocak Kararları’nı kabul edecektir (BSB, 2007:12-13).

İthal ikameci dönemde (1963–1979), dış finansmana ağırlık vermeden, önemli ölçüde ülke içi kaynaklar kullanılarak sanayileşmede önemli gelişmeler sağlanmıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi içerisinde en temel sektör konumunda bulunan sanayinin büyüme hızı 1963–1979 döneminde yıllık ortalama %8,2 ile (TÜİK, 2001:595) tarım, hizmetler ve milli gelirin oldukça üzerinde gerçekleşmiş, ara ve yatırım mallarının katma değer payı giderek artmaya başlamıştır. Başka bir anlatımla, ithal ikameci dönemde ülke ekonomisi geniş çaplı bir yapısal değişime uğrayarak, sabit fiyatlarla tarım sektörünün 1963 yılında %34,6 olan

ulusal hâsıla içerisindeki payı, 1979 yılında %23,2’ e gerilemiştir. Sanayi sektörünün payı ise aynı dönemde %17,1’ den %20,7’ e yükselmiştir. İmalât sanayinde yaşanan hızlı gelişme sonucunda, imalât sanayinin ulusal hâsıla payı ise %13’ den %19’ a çıkmıştır (TÜİK, 2001:593).

İthal ikameci dönem boyunca üretim yapısında gerçekleşen dönüşümde kalkınmacı devletin müdahaleci politikalarının etkisini özellikle belirtmek gerekir. Yatırımlar için gerekli finansman planlarda belirtilen öncelikli sektörler doğrultusunda kalkınmacı devletin müdahaleci politikaları sayesinde gerçekleşmiştir. Düşük faizli yatırım kredilerini, kambiyo kontrollerini ve döviz tahsisi gibi bir dizi aracı bu müdahaleler arasında saymak gerekir.

Sonuç olarak, Türkiye 1960’lı ve 1970’li yıllarda kalkınmacı devletin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi sayesinde, sanayide önemli gelişmeler sağlamıştır. Ahmad’ın (2002:160) “...*bu neredeyse bir sanayi devrimiydi ve pek az Üçüncü Dünya ülkesinin başardığı bir atılımdı*” olarak nitelendirdiği ithal ikameci sanayileşme yılları, sanayinin yıllık ortalama büyüme oranları açısından 1930’lu yıllardan sonra, Türkiye sanayileşme tarihinin en parlak ikinci dönemi olarak öne çıkmaktadır.

4. Neoliberal Yeniden Yapılanma Politikalarının Kimi Yapısal Sonuçları

Bu bölümde neoliberal yeniden yapılanma politikalarının kimi yapısal sonuçları üzerinde durulacak, Türkiye’nin erken sanayisizleşmesinin uygulanan neoliberal politikalar sonucunda gerçekleştiği ortaya konacaktır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın tasfiye edilmesi ile birlikte, 1980 sonrası uygulanan iktisat politikalarının temel önceliği “ihracat önderliğinde dışa açılma” olarak ortaya konmuştur. Kamu kesiminin üretici bir aktör olarak iktisadi faaliyetlerden çekilip altyapı yatırımlarında yoğunlaştığı, ithalatta efektif koruma oranlarının düşürülerek dış ticaretin serbestleştirildiği ve sanayi üretiminin çeşitli özendirici tedbirlerle (sübvansiyon, vergi iadesi vs) ihracata yönlendirilmesinin hedeflendiği programın öncelikleri arasında sanayileşme, yapısal değişme gibi dinamik etkinliği gerçekleştirecek politikalar yer almayacaktır. 1980 tedbirleri ile yurt içi mal piyasaları dünya piyasalarına açılırken, 1989

yılında gündeme gelen 32 Sayılı Karar ile birlikte ise her türlü sermaye hareketlerinin liberalizasyonu sağlanarak “serbestleşme” sürecinde ikinci ve nihai aşamaya geçilmiştir.

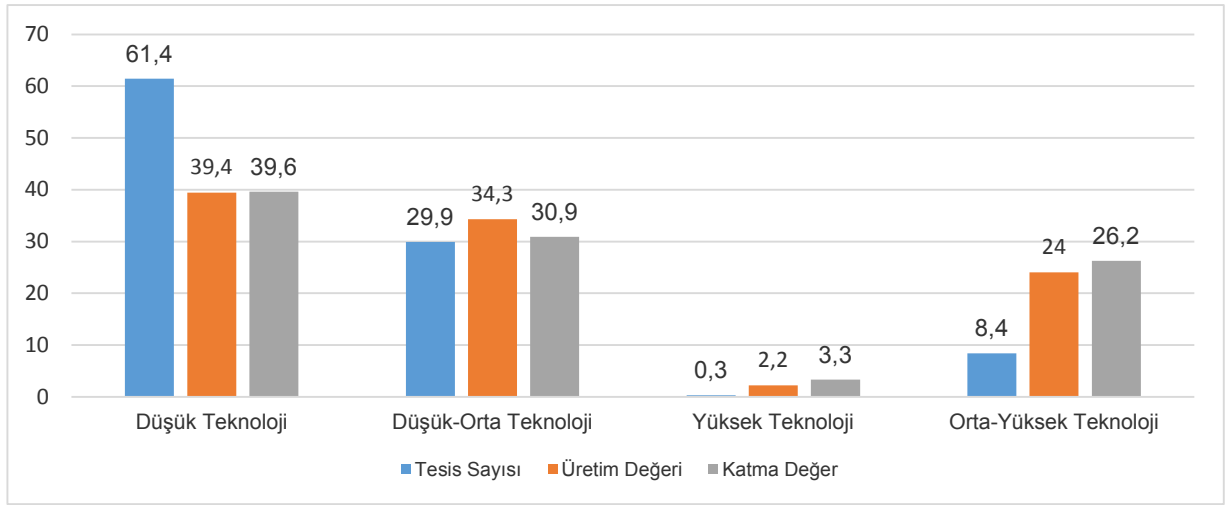
4.1. Düşük Teknoloji Yoğunluklu Üretim ve Katma Değer Yapısı

1980’lerden günümüze dek uygulana gelen neoliberal iktisat politikalarının en temel sonucunu düşük profilli üretim ve dış ticaret yapısında görmek mümkün. Sanayileşme ve yapısal değişme gibi dinamik etkinliği hedeflemeyen bu politikalar sonucunda Türkiye düşük teknoloji yoğunluklu sektörlere kitlenmiş, bu yapı giderek kalıcılaşmıştır. Uygulanan neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda sanayide yapısal değişme sağlanamamış, ihracatın ve üretimin kompozisyonu temel olarak düşük ve orta teknoloji yoğunluklu sektörlere dayalı gelişmiş, bunun sonucunda ihracatın kompozisyonunda niteliksel bir dönüşüm gerçekleştirilememiştir (Eşiyok, 2007: 64). Başka bir anlatımla, son yıllarda dış ticaret açığının hızla artmasının ve sanayiinin giderek ithalata bağımlı olmasının (Eşiyok, 2008b) temel nedenini, 1980’li yıllardan günümüze kadar uygulana gelen ve neoliberal yeniden yapılanma politikalarından ve bu politikaların sanayi politikalarını gündem dışında tutan (sanayiinin gelişmesini doğal seyrine bırakan) yapısında aramak gerekir.

Grafik 1, teknolojik yoğunluğuna göre imalat sanayinin üretim ve katma değer yapısını ortaya koymaktadır. Buna göre yüksek teknoloji yoğunluklu ya da teknolojik karmaşıklık düzeyine göre yüksek teknoloji içerikli sektörlerin imalat sanayi katma değer payı %3,3 oranında tespit edilirken, üretim değeri payı %2,2 ve tesis sayısı payı ise %0,3 oranında tespit edilmiştir. İmalat sanayiinde yüksek teknoloji yoğunluklu sektörlerin marjinal sayılabilecek üretim, katma değer ve tesis sayısı payına karşın, düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerin payları son derece yüksek gerçekleşmiştir. Buna göre imalat sanayiinde düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerin katma değer payı %39,6, üretim değeri payı %39,4 ve tesis sayısı payı ise %61,4 oranında gerçekleşmiştir. İmalat sanayiinde düşük teknoloji yoğunluklu sektörler ile birlikte öne çıkan diğer bir kategoriyi de “düşük-orta teknoloji” sektör kategorisi oluşturmaktadır. Söz konusu kategoride imalat sanayiinin katma değer payı %30,9, üretim değeri payı %34,3 ve tesis sayısı payı ise %29,9 oranında tespit edilmiştir. Diğer yandan, imalat sanayiinde “orta-ileri teknoloji” kategorisinde yer alan sektörlerin katma değer payı

%26,2 oranında gerçekleşirken, üretim değeri payı %24,0 ve tesis sayısı payı ise %8,4 oranında tespit edilmiştir.

Grafik 1: Türkiye İmalat Sanayinin Üretim, Katma Değer ve Tesis Sayısına Göre Teknolojik Yapısı (Sektörel Paylar) (%) (2013)

Kaynak ve Notlar: Eurostat'ın NACE Rev.2'ye göre teknoloji sınıflandırmasından ve TÜİK veri tabanından hareketle kendi hesaplamamız.

İmalat sanayinin teknolojik yapısına ilişkin bulgular, Türkiye imalat sanayinde 1980'li yıllarda uygulanmaya konan neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda yapısal değişimin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. İmalat sanayinin üretim ve katma değer yapısının esas olarak düşük ve düşük-orta teknolojilere dayalı geliştiği, yüksek teknoloji yoğunluklu sektörlerin üretim, katma değer ve tesis sayısı paylarının ise son derece cılız kaldığı anlaşılmaktadır.

İmalat sanayinde en yüksek katma değer ve üretim payına sahip sektörün düşük teknoloji yoğunluklu sektör kategorisinde yer alan gıda ürünleri imalatı sektöründe gerçekleşmiştir. Söz konusu sektörün katma değer payı %11,7, üretim değeri payı ise %14,6 gibi yüksek oranda tespit edilmiştir. Gıda sektörüne düşük teknoloji yoğunluklu sektör kategorisinde yer alan tekstil ürünleri imalatı ve giyim eşyası sektörlerinin eklenmesi durumunda, bu üç geleneksel sektörün imalat sanayi katma değer payı %28,6 oranına yükselirken, üretim değeri payı %29,3'e ve işyeri sayısı payı ise %34,4 gibi yüksek bir orana

yükselmektedir. Kısaca, 1980 sonrası uygulanan neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda üretim ve katma değerın teknolojik yoğunluğu düşük ve orta teknolojilere kitlenmiş, Türkiye yüksek teknoloji üretiminde tökezlemiştir.

4.2. Düşük Teknoloji Yoğunluklu İhracat

1980'lerden günümüze kadar uygulana gelen neoliberal yeniden yapılanma politikaları üretimin yapısını dönüştürmede başarısız olmuş, ihracat düşük ve orta teknoloji yoğunluklu sektörlere kitlenmiştir. Başka bir ifadeyle, sanayileşme ve yapısal değişme gibi dinamik etkinliği öngörmeyen politikalar sonucunda sanayide niteliksel dönüşüm gerçekleşmemiş, bu durum giderek yapısal bir nitelik kazanmıştır.

2015 yılı bulgularına göre yüksek teknoloji yoğunluklu sanayi ihracatının değeri sadece 4,902 milyon dolar. Düşük düşük teknoloji yoğunluklu sanayinin ihracat değeri ise yüksek teknoloji ihracatının 9.6 katı kadar (47,086 milyon dolar düzeyinde) gerçekleşmiştir. Orta-düşük teknoloji ihracatı 39,706 milyon ve orta-ileri teknoloji ihracatı ise 42,738 milyon dolar düzeyinde tespit edilmiştir.

Tablo 1: Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayi İhracatı (Birim: Milyon \$)

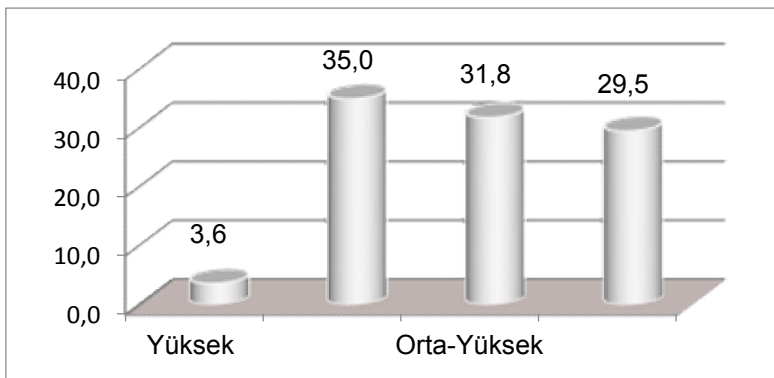
KOD	SEKTÖR ADI	2013	2014	2015
D15	GIDA ÜRÜNLERİ VE İÇECEK	10,722	11,158	10,225
D16	TÜTÜN ÜRÜNLERİ	465	555	533
D17	TEKSTİL ÜRÜNLERİ	14,741	15,414	13,596
D18	GİYİM EŞYASI	12,704	13,774	12,531
D19	DABAKLANMIŞ DERİ, BAVUL, EL ÇANTASI, SARACİYE VE AYAKKABI	1,119	1,153	1,018
D20	AĞAÇ VE MANTAR ÜRÜNLERİ (MOBİLYA HARİÇ); HASIR VB.ÖRÜLEREK YAPILAN MAD.	724	854	696
D21	KÂĞIT VE KÂĞIT ÜRÜNLERİ	1,934	1,985	1,779
D22	BASIM VE YAYIM; PLAK,KASET VB.	154	168	143
D36	MOBİLYA	6,137	7,548	6,565
	Düşük Teknoloji Sanayi Ara Toplamı	48,700	52,609	47,086
D23	KOK KÖMÜRÜ, RAFİNE EDİLMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ VE NÜKLEER YAKIT	6,300	5,729	4,177
D25	PLASTİK VE KAUÇUK ÜRÜNLERİ	7,030	7,540	6,476
D26	METALİK OLMAYAN DİĞER MİNERALLER	4,290	4,329	3,851
D27	ANA METAL SANAYİ	17,516	16,636	17,712
D28	METAL EŞYA SANAYİ (MAKİNE VE TEÇHİZAT HARİÇ)	7,068	7,430	6,493
D351	DENİZ TAŞITLARI	1,125	1,270	997
	Orta-Düşük Sanayi Ara Toplamı	43,329	42,934	39,706
D29	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ MAKİNE VE TEÇHİZAT	12,779	13,591	12,075
D31	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ ELEKTRİKLİ MAKİNA VE TEÇHİZAT	6,460	6,364	5,434

D34	MOTORLU KARA TAŞITLARI VE RÖMORKLAR	18,246	19,218	18,535
D2411	ANA KİMYASAL MADDELER (KİMYASAL GÜBRE VE AZOTLU BİLEŞİKLER HARİÇ)	2,061	2,010	1,880
D2412	KİMYASAL GÜBRE VE AZOTLU BİLEŞİKLER	133	229	227
D2413	SENTETİK KAUCUK VE PLASTİK HAMMADDELER	1,053	1,152	1,051
D2421	PESTİSİT (HAŞARAT İLACI) VE DİĞER ZİRAİ-KİMYASALLAR	82	94	95
D2422	BOYA, VERNİK VB.KAPLAYICI MADDELER İLE MATBAA MÜREKKEBİ VE MACUN	592	591	514
D2424	SABUN, DETARJAN, TEMİZ., CİLALAMA MADDELERİ; PARFÜM; KOZMETİK VE TUV. M.	1,512	1,662	1,436
D2429	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ KİMYASAL ÜRÜNLER	667	686	656
D2430	SUNİ VE SENTETİK ELYAF	671	651	651
D352	DEMİRYOLU VE TRAMVAY LOKOMOTİFLERİ İLE VAGONLARI	175	143	87
D359	BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ ULAŞIM ARAÇLARI	108	111	96
	Orta-ileri teknoloji Sanayi Toplamı	44,540	46,503	42,738
D30	BÜRO, MUHASEBE VE BİLGİ İŞLEM MAKİNALARI	178	189	185
D32	RADYO, TELEVİZYON, HABERLEŞME TEÇHİZATI VE CİHAZLARI	2,047	2,234	1,939
D33	TIBBİ ALETLER; HASSAS OPTİK ALETLER VE SAAT	789	834	820
D2423	TIPTA VE ECZACILIKTA KULLANILAN KİMYASAL VE BİTKİSEL KAYNAKLI ÜRÜNLER	843	885	959
D353	HAVA VE UZAY ARAÇLARI	932	874	999
	Yüksek Teknoloji Sanayi Ara Toplamı	4,789	5,016	4,902

Kaynak ve Notlar: OECD, ISIC Rev.3 technology intensity definition ve TÜİK veri tabanından hareketle kendi hesaplamamız.

Teknoloji yoğunluğuna göre ihracat payları incelendiğinde (bkz. Grafik 2), 2015 yılında düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerin ihracat payı %35,0 oranında gerçekleşirken, yüksek teknoloji yoğunluklu sektörlerin ihracatın payı sadece %3,6 oranında gerçekleşmiştir. Orta-düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerin payı % 29,5, orta-yüksek teknoloji yoğunluklu sektörlerin payı ise %31,8 oranında tespit edilmiştir.

Grafik 2: Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracat Payları (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanından hareketle kendi hesaplamamız.

Kısaca, ihracatın teknoloji yoğunluğuna ilişkin bu bulgular, uluslararası meta zincirine eklenme ve sipariş alma yarışının düşük ve orta teknolojilere dayalı ve ithalata bağımlı bir sanayi yapısı ile sonuçlandığını ve bu yapının giderek kalıcılaştığını ortaya koymaktadır. Üretimin dolayısı ile ihracatın teknoloji yoğunluğunu dönüştürmeden Türkiye'nin fakirleştiren uzmanlaşma tuzağından kurtulması olası gözükmemektedir. Üretimin (dolayısı ile ihracatın) yüksek katma değer/ileri teknoloji yoğunluklu sektörler temelinde yeniden yapılanması ise yeni bir kalkınma stratejisine bağlıdır (Eşiyok, 2016).

4.3. Erken Sanayisizleşme

Sanayinin yapısını çözümlmek için öncelikle imalat sanayinin ulusal katma değer payına bakmak gerekir. Ancak dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler ve ard arda yaşanan teknolojik devrimleri sonucunda, gelişmiş ülkelerde imalat sanayinin katma değer payı (1970'li yıllarda zirve yaptıktan sonra) 1980'li ve izleyen yıllarda düşmeye başlamıştır. Sanayileşmiş/olgun ekonomiler için geçerli olan bu gelişme, Türkiye gibi henüz yarı-sanayileşmiş, sanayileşmede derinleşme sağlayamamış ülkeler söz konusu olduğunda olumsuz bir gelişme olarak yorumlanmalıdır. Başka bir anlatımla, Türkiye' gibi henüz olgun ekonomilere özgü bir gelişme çizgisini yakalayamamış bir ekonomide, imalat sanayi katma değer payının aşınması Türkiye'nin “premature-deindustrialization/erken sanayisizleşme” olgusu ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Tablo 2, Türkiye ile birlikte seçilmiş gelişmekte olan büyük ekonomilere ilişkin imalat sanayinin ulusal katma değer (GSYH) içerisindeki payını göstermektedir. Tablo incelendiğinde gelişmekte olan büyük ekonomilerin kendi içerisinde önemli ölçüde farklılaştığı izlenmektedir. Buna göre Arjantin, Brezilya, Hindistan, Meksika ve Türkiye'nin imalat sanayi katma değer payları aşınırken, Kore ve Çin'in katma değer paylarında artış izlenmektedir. Bu iki ülkenin imalat sanayi katma değer payları gelişmiş ülkelere yakınsarken, diğer gelişmekte olan büyük ekonomiler erken sanayisizleşme ve tıkanan sanayileşme ile karşı karşıya kalmıştır. İmalat sanayinin metropol ülkelerdeki gelişme eğrisi göz önüne alındığında, önümüzdeki yıllarda Kore ve Çin'in imalat sanayi katma değer paylarının aşınması beklentilerle uyumlu olacaktır. Ancak diğer gelişmekte olan büyük

ekonomilerin imalat sanayinde gözlenen aşınma erken sanayisizleşme ve sanayileşmede yaşanan önemli sorunlara işaret etmektedir.

Türkiye'nin 1990 yılında % 22,7 olan imalat sanayi katma değer payı, 2016 yılında %18,9'a düşmüştür (Bkz. Tablo 2). Böylelikle, imalat sanayinin ulusal katma değer (GSYH) içindeki payı önemli ölçüde aşınmıştır. Peki neden? 1980'li yıllarda uygulamaya konan neoliberal yeniden yapılanma politikalarının sektörel göreceli fiyatlar başta olmak üzere, üretim yapısı üzerinde önemli etkileri olmuştur. 1998:100 kabul edildiğinde, imalat sanayi-hizmet sektörü iç ticaret haddi önemli ölçüde aşınarak 2013 yılında 65,8'e gerilemiştir. Dış açılma, İmalat sanayi gibi ticarete konu olan sektörlerdeki karlılığı olumsuz etkilerken, ticarete konu olmayan sektörlerde önemli ölçüde yükselmesine neden olmuş, böylelikle yatırımlar imalat gibi üretken sektörlerde değil, inşaat gibi iç pazara yönelik sektörlerde yoğunlaşmış, Türkiye sanayileşmede tökezlemiştir.

1980'li ve izleyen yıllarda Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri “erken-sanayisizleşme” olgusu ile karşı karşıya kalırken, Çin ve G. Kore'nin sanayide gösterdiği performans son derece etkileyicidir. Çin'de imalat sanayinin katma değer payı (2010 yılı değerine göre) %31,5; Kore'de ise (2016 yılında) %29,3 gibi oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmiş... Kore ve Çin'in aksine, L. Amerika ülkelerinden Arjantin ve Brezilya'nın katma değer payı aşınırken, Meksika'da durağan bir yapı izlenmektedir. Arjantin'in 1990 yılında %26,8 olan imalat sanayi katma değer payı, 2016 yılında %16,4'e düşerken, Brezilya'nın %15,3'den %11,7'ye, Meksika'nın ise %20,8'den %19,0'a gerilemiştir. Latin Amerika'nın bu üç büyük gelişmekte olan büyük ekonomisinde uygulanan neoliberal politikalar sonucunda yaşanan krizler ve uygulanan istikrar ve yapısal uyum programları, imalat sanayini son derece olumsuz etkilemiş, imalat sanayinin katma değer payı önemli ölçüde düşmüştür.

Tablo 2: İmalat Sanayi Katma Değeri/ GSYH Oranları (%)

	1990	2000	2010	2015	2016
Arjantin	26,8	17,8	18,9	17,3	16,4
Brezilya	..	15,3	15,0	11,8	11,7
Çin	32,3	31,8	31,5
G. Kore	27,3	29,0	30,7	29,8	29,3
Meksika	20,8	20,3	17,3	18,8	19,0
Türkiye	22,7	20,9	17,2	19,0	18,9

Kaynak: World Bank.

Çin ve Güney Kore dışındaki gelişmekte olan büyük ekonomilerin yaşadıkları erken sanayisizleşme ve sanayileşmede yaşanan sorunları ortaya koymak için ilgili ülkenin dünya imalat sanayi katma değerine yaptığı katkı da bir gösterge olarak kullanılabilir. Bu çerçevede hazırlanan Tablo 3 incelendiğinde, en dramatik gelişme Çin'in dünya imalat sanayi katma değer payında gerçekleşmiştir. Çin'in 2000 yılında %6,5 olan dünya imalat sanayi katma değer payı 2010 yılında %18,4'e sıçrarken, Kore'nin dünya payı %2,5'den %3,2'ye yükselmiştir. Türkiye ile birlikte tabloda yer alan diğer gelişmekte olan büyük ekonomilerin dünya imalat sanayi katma değer payları ise durağanlığa sürüklenmiştir.

Tablo 3: Dünya İmalat Sanayi Katma Değer Payları (%) (Cari ABD Doları) (2000, 2015)

	2000	2010	2015
Arjantin	0,8	0,6	0,7
Brezilya	1,5	2,7	1,6
Çin	6,5	18,4	-
Meksika	2,2	1,7	1,8
Türkiye	0,9	1,1	1,2
G. Kore	2,5	2,9	3,2
Dünya	100,0	100,0	100,0

Kaynak: World Bank veri tabanından hareketle kendi hesaplamamız

4.4. İthalata Bağımlılık

1980'lerden günümüze kadar uygulana gelen neoliberal yeniden yapılanma politikaları sonucunda sanayide yapısal sorunlar giderek derinleşmiş, dış ticaret açıkları artarken, üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı yükselmiştir. İhracatın yapısı ise temel olarak düşük ve orta teknolojilere dayalı gelişmiş, bu yapı izleyen yıllarda giderek kalıcılaşmıştır. Bu alt bölümde ilk olarak imalat sanayinin giderek net ithalatçı olduğu ortaya konacak, izleyen satırlarda ise seçilmiş göstergelerden hareketle imalat sanayinin ithalata bağımlılığında meydana gelen gelişmeler çözümlenecektir.

4.4.1. İmalat Sanayinde Dış Ticaret Dengesi

Türkiye imalat sanayi 2016 yılında 33.648 milyon dolar dış ticaret açığı verirken, bu açığa en büyük katkının 22.123 milyon dolar ile kimyasal madde ve ürünler sektörü tarafından yapıldığı izlenmektedir (Tablo 4). Türkiye imalat sanayi ihracatında ilk sırada bulunan motorlu kara taşıtları ve römorklar sektörünün 2016 yılında sadece 461 milyon dolar net ihracatçı olduğu görülmekte, sektördeki ithalat ve ihracat değerlerinin birbirine yakın seyrettiği izlenmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye imalat sanayi ihracatı içerisinde ilk sırada yer alan motorlu kara taşıtları ve römorklar sektörünün aynı zamanda en önemli ithalatçı sektör olması, sektörün önemli ölçüde ithalata bağımlı olduğunu ve cari işlemler dengesi üzerindeki net ihracat etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir.

Türkiye imalat sanayinin sadece düşük teknoloji yoğunluklu sektör kategorisinde yer alan; tekstil, giyim eşyası ve gıda sektörlerinde önemli ölçüde net ihracatçı olduğu, söz konusu sektörlerde ihracat değerlerinin ithalat değerlerini önemli ölçüde aştığı görülmektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin uluslararası işbölümü içerisinde düşük ve orta teknolojilere dayalı uzmanlaşma örüntüsünde bir değişikliğin gerçekleşmediğini, çevre ekonomilere özgü dış ticaret yapısının süregeldiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: İmalat Sanayinde Net İthalatçı Sektörlerde İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)(2016)

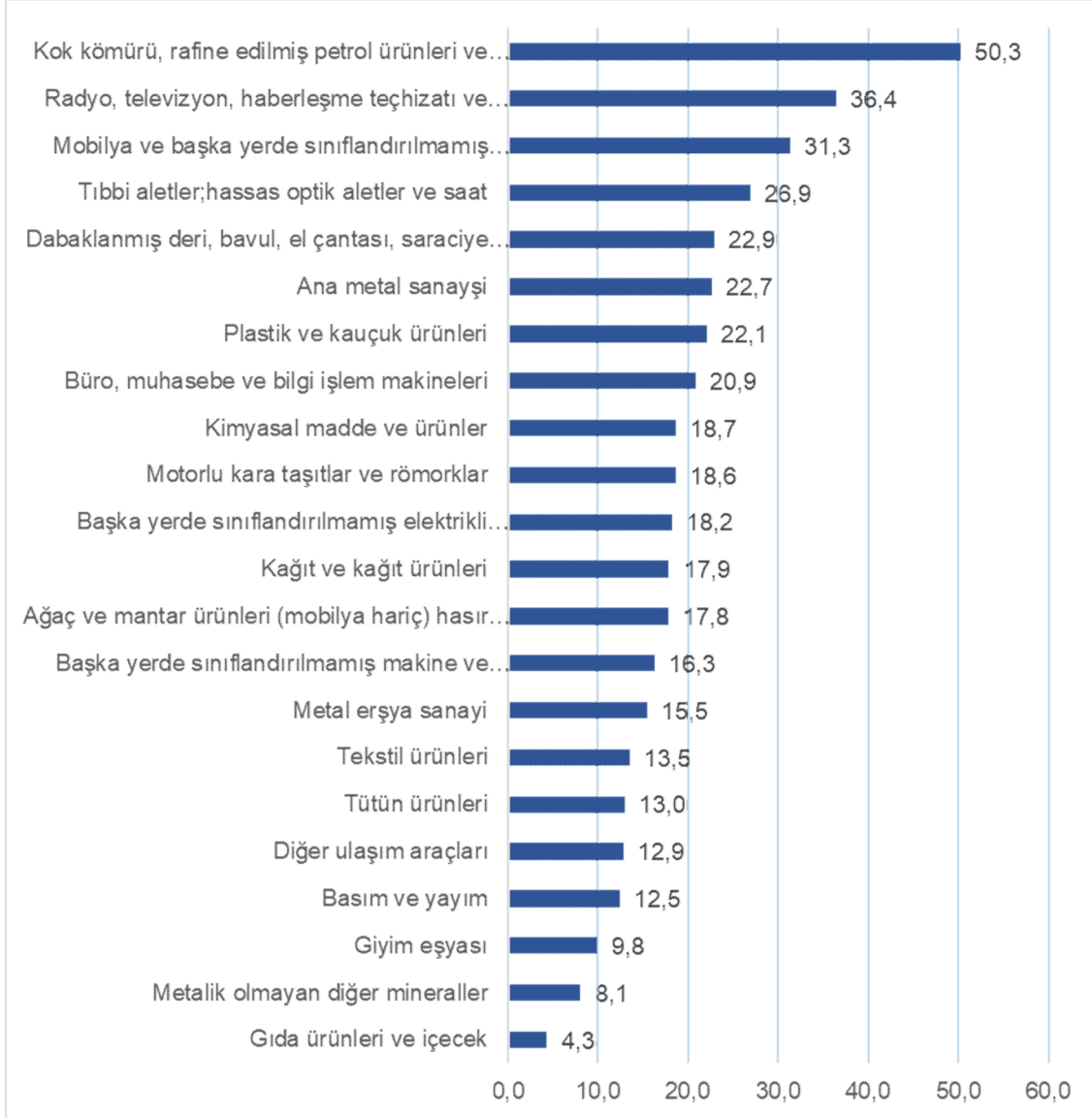
	İthalat	İhracat	DTG
İMALAT	167.243	133.596	-33.648
Kimyasal Madde ve Ürünler	29.040	6.917	-22.123
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları	10.825	1.780	-9.045
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	20.922	11.735	-9.188
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	8.995	2.998	-5.997
Ana Metal Sanayi	22.307	17.880	-4.427
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	5.060	799	-4.260
Diğer Ulaşım Araçları	6.073	2.152	-3.921
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazlar	8.374	5.223	-3.151
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makinaları	2.700	160	-2.540
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	3.462	1.891	-1.572
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç); Hasır Vb. Örülerek Yapılan M.	1.177	680	-497
Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset Vb.	402	126	-275
Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye ve Ayakkabı	1.156	1.034	-122
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	20.642	21.103	461
Tütün Ürünleri	162	648	486
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	4.913	6.297	1.384
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	4.589	6.111	1.522
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	1.788	3.609	1.821
Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Ürünler	2.597	6.582	3.985
Gıda Ürünleri ve İçecek	4.852	9.911	5.060
Tekstil Ürünleri	4.810	13.544	8.733
Giyim Eşyası	2.396	12.416	10.021

Kaynak ve Notlar: TÜİK. Dış Ticaret dengesine (DTG) göre küçükten büyüğe doğru sıralı.

4.4.2. İmalat Sanayinde İthal Girdi Oranları

TÜİK'in 2002 yılı için yayınladığı Input-Output tablolarından hareketle yaptığımız hesaplamaya göre (Grafik 3), üretimde ithal girdi oranının en yüksek gerçekleştiği sektörlerin başında; Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri (%50,3); radyo, televizyon ve haberleşme cihazları (%30,6); mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler (%31,3), tıbbi aletler (%26,9); deri ürünleri ve ayakkabı imalatı (%22,9); ana metal sanayi (%22,7), plastik ve kauçuk ürünler (%22,1), büro, muhasebe ve bilgi işlem makinaları (%20,9); kimyasal madde ve ürünleri (%18,7) sektörlerinin geldiği görülmektedir. Kısaca, imalat sanayinde birçok sektör bir birim üretim yapabilmek için yüksek oranda ithal girdi kullanmakta, bu da imalat sanayinin ithalata olan bağımlılığının artmasına neden olmaktadır.

Grafik 3: İmalat Sanayinde Sektörel İthal Girdi Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, 2002 Girdi-Çıktı Tablosundan hareketle oluşturuldu.

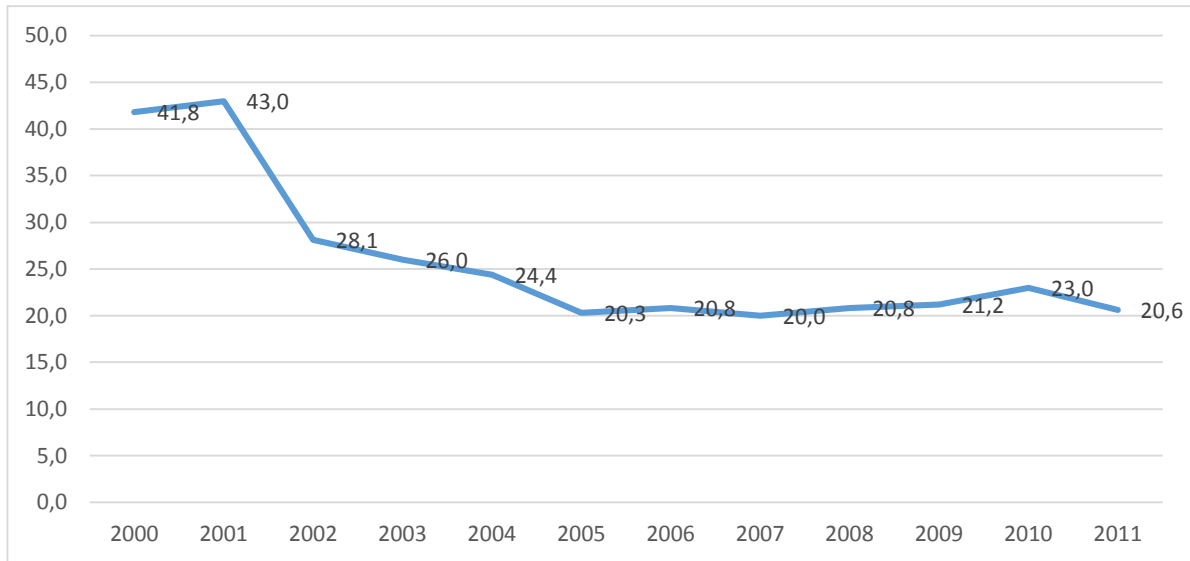
4.4.3. İmalat Sanayi ve Alt Sektörlerinin Üretiminde Yurt İçi Katma Değer Oranları

Küresel katma değer zincirinde yer alabilmek için birbirileri ile yarışa giren ülkeler/firmalar ithal ara mallarını işleyerek ihracata yönelmekte, bu da üretim içerisinde yurt içi katma değerinin payını önemli ölçüde aşındırmaktadır. İthal edilen ara mallarının düşük bir katma değer yaratılarak ihraç edilmesi sonucunda yapılan ihracat ise çifte sayım nedeniyle

imalat sanayinde yaratılan yurt içi net katma değerini yansıtmamaktadır. Bu gelişmeden hareketle OECD, ülkelerarası uyumlaştırılmış Input-Output tablolarını **Katma Değer Dış Ticareti (Trade In Value Added (TIVA))** altında yayınlamaya başlamıştır.

OECD TIVA verilerinden hareketle hazırlanan Grafik 4 incelendiğinde, Türkiye imalat sanayinin nasıl bir açmazla karşı karşıya kaldığını görmek mümkündür. İmalat sanayinin bütününde, 2000 yılında %41,8 olan yurt içi katma değeri/üretim oranı, 2011 yılında %20,6'ya gerileyerek neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Tek başına bu bulgu dahi imalat sanayinin nasıl bir şokla karşılaştığını ortaya koyması açısından üzerinde durulması gereken bir gelişmedir.

Grafik 4: Yurt İçi Katma Değer/Üretim Oranları (2000-2011)

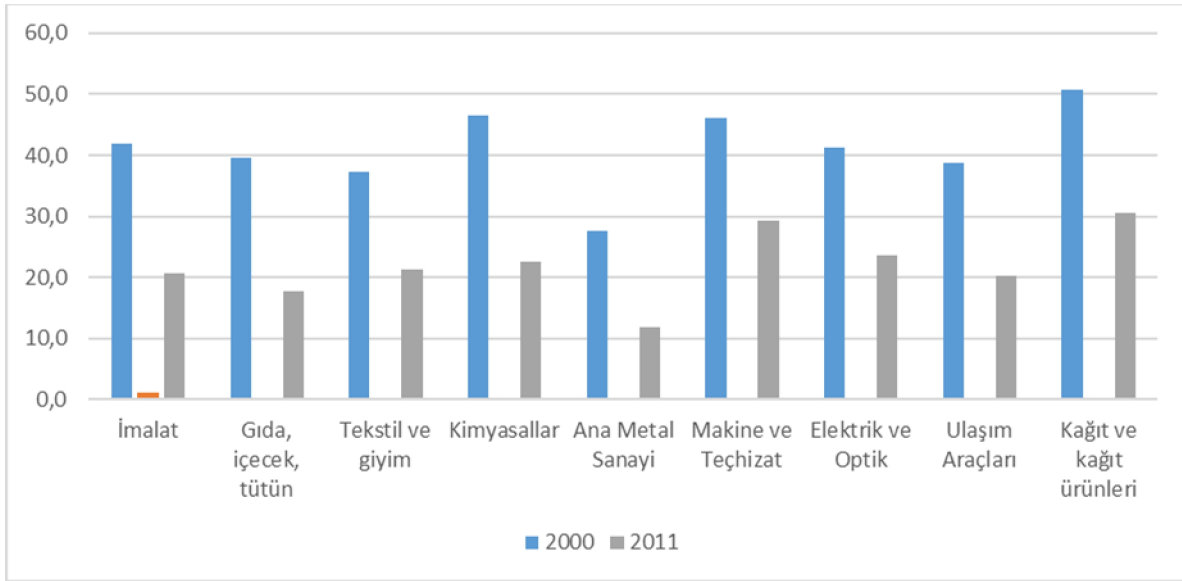

Kaynak: OECD, TIVA.

İmalat sanayi alt sektörleri bağlamında yurt içi katma değer/üretim oranları incelendiğinde (Grafik 5), 2000-2011 arasında istisnasız tüm sektörlerde yurt içi katma değer paylarının önemli ölçüde aşındığı izlenmektedir. Türkiye'nin geleneksel sektörlerinin başında gelen gıda, içecek ve tütün sektöründe 2000 yılında %39,6 olan yurt içi katma değer/üretim oranı, 2011 yılında %17,8'e düşerek önemli ölçüde aşınmıştır. Aynı yıllar arasında kimyasallar sektöründe yurt içi katma değer oranı ise %46,6'dan %22,6'ya gerilemiştir. Yurt

İç katma değerinin üretim içerisindeki azalan payı, Türkiye'nin 1980 neoliberal dönüşümü ile başlayan ve 2000'li yıllarda giderek kristalize olan erken sanayisizleşme tablosunu yansıtmaktadır.

Grafik 5: İmalat Sanayinin Bütününde ve Seçilmiş Alt Sektörlerde Yurt İçi Katma Değer/Üretim (%)

Kaynak: OECD, TIVA.

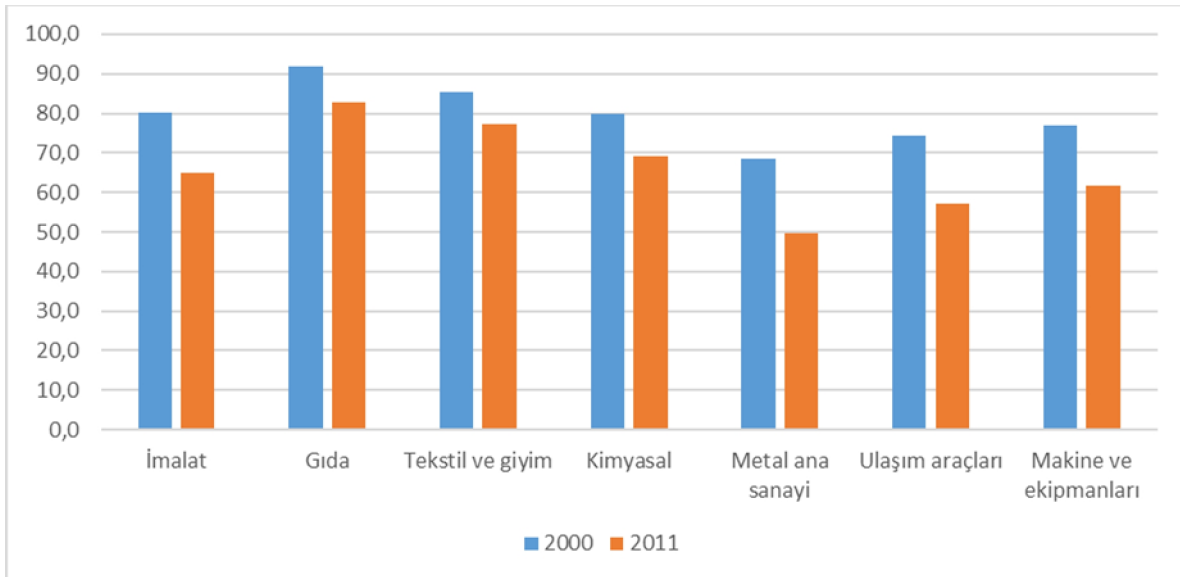
4.4.4. İmalat Sanayi İhracatında Yurt İçi Katma Değer Oranları

İmalat sanayinin bütünü ve alt sektörleri açısından *ihracatta yurt içi katma değer oranlarını* gösteren Grafik 6 incelendiğinde, Türkiye imalat sanayinin yaşadığı şok farklı bir çerçevede ortaya konmaktadır. Buna göre imalat sanayinde 2000 yılında %80,2 olan ihracatta yurt içi katma değer oranı, 2011 yılında %64,8'e gerilerken, tüm alt sektörlerde ihracatta yurt içi katma değer oranlarının önemli ölçüde aşındığı izlenmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye ithal ara girdileri kullanarak ihracat yapmakta bu da yurt içi katma değer payını önemli ölçüde aşındırmaktadır. İmalat sanayinin ithalata bağımlılığının artması, üretimin ülke içindeki katma değere karşılık gelen oranlarının düşmesi ve ithal girdi/çıktı oranlarının yükselmesi anlamına gelmektedir.

Öyle ki, sadece Türkiye'nin dışa bağımlı olduğu yüksek teknoloji yoğunluklu sektörlerde değil, Türkiye'nin gıda, tekstil ve giyim eşyası gibi geleneksel, düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerinde de (ya da yurt içi katma değer payının en yüksek olduğu sektörlerde) yurt içi katma değer payının aşındığı görülmektedir. Örneğin, gıda sektöründe 2000 yılında %92 olan ihracatın yurt içi katma değer oranı, 2011 yılında %82,9'a, tekstil ve giyimde ise %85,4'den %77,3'e gerileyerek önemli ölçüde aşınmıştır.

2011 bulguları göz önüne alındığında, imalat sanayi alt sektörleri arasında yurt içi katma değer oranının en düşük olduğu sektör %49,8 oranı ile metal ana sanayidir. Kısaca, Türkiye genel olarak düşük ve orta-düşük teknoloji yoğunluklu, görece düşük katma değer üreten sektörlerde küresel katma zincirine eklenmekte, bu gelişme fakirleştirici uzmanlaşma ile sonuçlanırken, yurt içi katma değer ihracattaki payı giderek aşınmaktadır. Üretimin ithalata bağımlılığının artması sonucunda ihracat artışları katma değer artan oranlarda dış dünyaya transferi ile sonuçlanmaktadır.

Grafik 6: İmalat Sanayi İhracatında Yurt İçi Katma Değer Oranları (%)

Kaynak: OECD, TIVA.

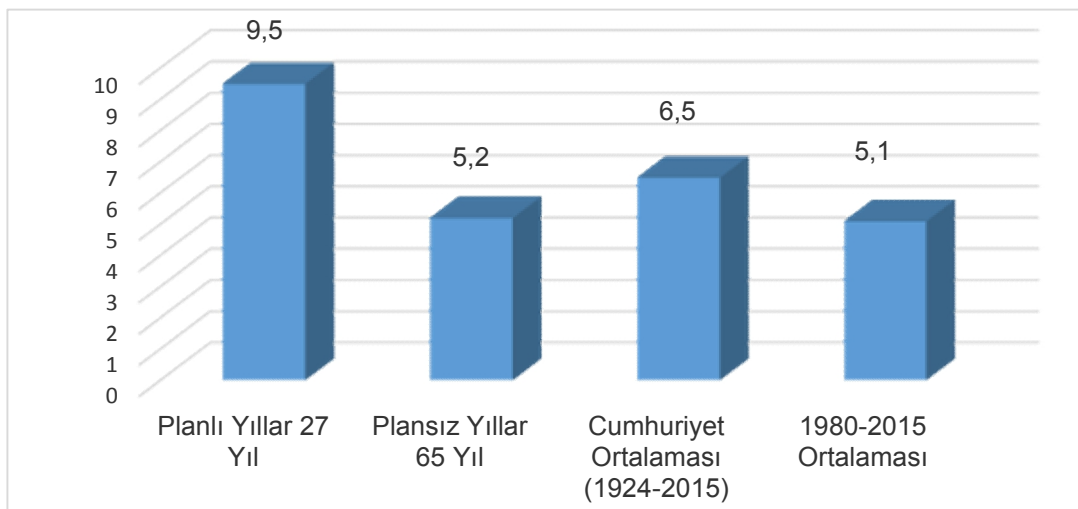
Sonuç olarak, imalat sanayi yapısına ilişkin sektörel bulgular, uluslararası meta zincirine eklenme ve sipariş alma yarışının düşük profilli bir katma değer ve ithalata

bağımlılık ile sonuçlandığını, bu yapının giderek kalıcılaştığını göstermektedir. Bu çerçevede ithal girdi kullanımını azaltacak, ithalat gereksinimini yerli üretim ile ikame edecek yeni bir sanayileşme stratejisi temel çıkış olarak gözükmektedir.

5. Sanayi İçin Bir Bilanço

Ekonomideki yapısal değişimi göstermesi açısından, sanayinin yıllık ortalama büyüme oranları ekonomik büyüme oranına göre daha anlamlı bir gösterge olarak görülmelidir. Bu çerçevede, sanayinin yıllık ortalama artış oranlarını dönemler itibariyle gösteren Grafik 7 incelendiğinde, planlı, programlı yıllarda sanayinin yıllık ortalama artış oranı %9,5 oranında gerçekleşirken, plansız, programsız yıllarda %5,2 ile sınırlı kalmıştır. Başka bir ifadeyle, kalkınmacı devletin uyguladığı politikalar sayesinde sanayideki yıllık ortalama artış oranı plansız, programsız yıllara göre 4.3 puan (neredeyse iki katı) daha yüksek gerçekleşmiştir. Sanayide plansız, programsız yılların 1980-2015 kesitinde gerçekleşen ortalama %5,1'lik artış oranı, Cumhuriyet ortalamasının oldukça altında bir başarıyı ortaya koymaktadır. Kısaca, kalkınmacı devletin uyguladığı sanayi politikaları sonucunda, planlı, programlı yıllarda sanayide önemli gelişmeler sağlanmış, kalkınmacı devletin tam karşısında yer alan plansız, programsız yıllarda ise sanayinin performansı önemli ölçüde aşınmıştır.

Grafik 7: Planlı ve Plansız Programsız Yıllarda Sanayinin Yıllık Ortalama Büyüme Oranları (%) (1924-2015)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı veri tabanından hareketle kendi hesaplamamız.

Burada bir parantez açıp plansız, programsız yılların neoliberal yeniden yapılanma döneminde ve bu dönemin her türlü sermaye hareketlerinin liberalize edildiği 1989 sonrası alt dönemde sanayinin yıllık ortalama büyüme oranının daha da aşındığını belirtelim. Sermaye hareketlerinin liberalizasyonu sonucunda giderek sıklaşan krizler ve ticarete konu olmayan sektörlerde artan karlılık, imalat gibi ticarete konu olan sektörlerin katma değer payını aşındırırken, Türkiye erken sanayisizleşme olgusu ile karşı karşıya kalmış, sanayinin yıllık ortalama büyüme oranları önemli ölçüde düşmüştür.

6.Sonuç Yerine: 21. Yüzyılda Kalkınmacı Devleti Yeniden Düşünmek

Sanayinin geldiği bu aşamada, üretim ve dış ticaret yapısını değiştirecek, finansal birikim yerine reel birikimi öncelikli hedef olarak iktisat politikalarının merkezine koyacak yeni bir kalkınma paradigmasına gereksinim vardır. Uygulanacak yeni kalkınma paradigmasının en temel bileşenini ise mevcut sanayi yapısında köklü değişiklikleri hedefleyecek olan sanayi politikalarına bağlı olduğunu belirtelim. Başka bir ifadeyle, dış ticaret, yatırım, bölgesel kalkınma, teşvik ve teknoloji politikalarını sanayiye destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Türkiye gibi 21. Yüzyılın 4. Sanayi devrim koşullarına (Sanayi 4.0 evresine) erken sanayisizleşerek giren bir ekonomide, kalkınmacı devlet ve kalkınmacı devletin uygulayacağı seçici sanayi politikaları olmaksızın, üretim yapısında köklü dönüşümler beklemek gerçekçi değildir.

Kaynakça

Adda, Jacques (2002), *Ekonominin Küreselleşmesi*, Çev. Sevgi İnce, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmad, Feroz (2002), *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (3.Basım), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Bagchi, A.Kumar (2000), “The Past and Future of the Developmental State”, *Journal of World- Systems Research*, 11 (2), s.398.

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu (BSB)(2007), *2007 İlk yazında Türkiye ve Dünya Ekonomisine Bakış*, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>

- Cardoso, Fernando Henrique ve Enzo Faletto (1979), *Dependency and Development in Latin America*, Berkeley: University of California Press.
- Castells, Manuel (2005), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chang, Ha-Joon (1999), “The Economic Theory of the Developmental State”, In Woo-Cummings, M. (Ed.), *The Developmental State*, Ithaca: Cornell University Press.
- Chang, Ha-Joon ve Peter Evans (2009), “Ekonomik Değişimde Kurumların Rolü”, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar*, Fikret Şenses (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.617–678.
- Eşiyok, B. Ali (2007), “İhracata Dayalı Büyüme Altında İmalat Sanayiinde Gelişmeler”, *İktisat Dergisi*, Sayı:491, s.59-70.
- Eşiyok, B. Ali (2008a), “Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bir Yol Ayrımı”, *Mülkiye*, Cilt: XXXII, Sayı:260, s.111-143.
- Eşiyok, B. A. (2008b), “Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 3(1-2), s. 117–160.
- Eşiyok, B. Ali (2010), “Dünya Ekonomisinin Alacakaranlığında Güney Kore’nin Kalkınma Deneyimini Yeniden Düşünmek”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:34, Sayı:268, s.329-352.
- Eşiyok, B. A. (2016), “İhracatın Teknolojik Yapısı”,
<http://www.herkesebilimteknoloji.com/yazarlar/bayram-ali-esiyok/ihracatin-teknolojik-yapisi-surdurulebilir-mi>.
- Evans, Peter (1989), “Predatory, Developmental and Other Apparatuses: A Comparative Political Economy Perspective on The Third World State”, *Sociological Forum*, 4(4), s.561- 87.

-
- Fritz, Verena ve Alina Rocha Menocal (2007), “Developmental States in the new Millennium: Concepts and Challenges for a New Aid Agenda”, *Development Policy Review*, 25(5), s.531-552.
- Gerschenkron, Alexander (1962), *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Cambridge: Harvard University Press.
- İnan, Afet (1972), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, Ankara: TTK Yayını.
- İnönü, İsmet (1933), “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, *Kadro*, 2(22), s.4-6.
- Johnson, Chalmers (1982), *MITI and The Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975*, California: Standford University Press.
- Johnson, Chalmers (1987), “Political institutions and Economic Performance: The Government-Business Relationship in Japan, South Korea, and Taiwan”, Frederick Deyo (Der.), *The Political Economy of New Asian Industrialism*, NY: Cornell University Press, 136-164.
- Johnson, Chalmers (1995), *Japan: Who Governs? The Rise of the Developmental State*, New York: W.W Norton.
- Johnson, Chalmers (1999), The Developmental State: Odyssey of a Concept in M. Woo-Cumings (ed.), *The Developmental State*, Cornell University Press, Ithaca.
- List, Friedrich (1956), *National System of Political Economy*, Philadelphia: J.B Lippincot.
- Ölçen, A. Nejat (1982), “1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, AÜSBF Yayını, s.133-149.
- TÜİK (2001), *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, Ankara: TÜİK Yayınları.

Türel, Oktar (2007), “Keynesgil İktisadın Türkiye’ye Yansımaları”, *Mülkiye*, Sayı:254, s.84-92.

Türkcan, Ergun (2010), *Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Vartiainen, Juhana (1999), *The Economics of Successful State Intervention in Industrial Transformation*, In Woo-Cummings M. (Ed.), *The Developmental State*, Ithaca: Cornell University Press.

Weiss Linde ve John M.Hobson (1999), *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara: Dost Kitabevi.

Yeldan, Erinç (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Praksis*, 7, s.19-34.

www.tuik.gov.tr

www.eurostat.org

www.oecd.org

www.worldbank.org

www.kalkinma.gov.tr